

De kracht van verontwaardiging

WET SOFT

AUP

samengesteld door Sarah L. de Lange & Jasper Zuure

6. Hoeveel media kan de democratie verdragen?

Henri Beunders

In de tijden van de 'oude media' was de mensheid al permanente ontvanger geworden van berichten en signalen van allerlei soort, via krant, transistorradio of tv, of desnoods via de dorpsomroeper of de sociale tamtam. Door de komst van internet medio jaren negentig, en met name het interactieve 'internet 2.0' vanaf circa 2005 hebben de intussen ruim 7,5 miljard wereldburgers ook het vermogen gekregen om zender te zijn.

Wat betekent deze eindeloze hoeveelheid communicatie voor de 'wereldsamenleving'? En wat voor de democratie op kleinere schaal, die van de natie, de provincie of de gemeente? Kan de aloude werkwijze van de vertegenwoordigende democratie nog wel functioneren door al die via internet verspreide berichten? Is die nog wel opgewassen tegen de digitale acties van oude en nieuwe sociale bewegingen?

Glijdt de democratie door al die gevraagde en ongevraagde miljoenenvoudige 'inspraak' per mail, blog, twitter, snapchat of YouTube en de door 'openheidsapostelen' als Wikileaks en andere digitale klokkenluiders openbaar gemaakte geheime (overheids)informatie niet af naar een onbeheersbare bestuursvorm? Die onbeheersbaarheid zou dan logischerwijs maar in drie nieuwe politieke vormen kunnen uitmonden: tirannie, totalitarisme of burgeroorlog. Of is dit zwartgallig pessimisme? En hebben we in deze als chaotisch ervaren tijden van *information overkill*, *fake news* en twitteroorlogen te maken met een onvermijdelijke transitie naar rustiger tijden van nieuwerwetse besluitconstructies?

Nog voor sprake was van publieksinternet beschreef filosoof Peter Sloterdijk in 1993 wat de communicatieve gevolgen zouden

zijn als alle bijna tweehonderd lidstaten van de Verenigde Naties op welke wijze ook met elke andere lidstaat in direct bilateraal contact zouden treden. Dan zou de 'wereldcommunicatie' alleen mogelijk zijn als de integraal van tweehonderd maal tweehonderd bilaterale relaties. Men zou dan veertigduizend bilaterale betrekkingen in een oneindig complexe multilaterale informatienetwerken moeten onderbrengen.

En wat men binnen dat communicatie-universum nog gemeen had, waren de massamedia radio, tv en printmedia, en alle gelijkkluidende 'muzak', die in elke gesloten publieke of semipublieke ruimte op de planeet uit de luidsprekers vloeide om de mensheid in een welwillend berustende dan wel kooplustige stemming te brengen. Welke soort informatieve communicatie intussen al troef was, wist hij ook. 'Actualiteiten vormen de formele wereldtaal van de synchrone wereld, zij zijn als het ware het geld van de gelijktijdigheid, de stof waaruit het gelijkgeschakelde leven van de soort bestaat.' (Sloterdijk, 1998: 88)

Nadat het postmodernisme al had afgerekend met het idee dat er maar één echte versie van De Waarheid bestaat, en dat ook de menselijke identiteit een constructie-naar-keuze is, zette het wereldwijde 'mediamonster', dat altijd gevoed moet worden, het idee bij het vuilnisvat dat er één centrale betekenis achter de media-uitingen zou zitten. In die zin was de typering door Tim Berners-Lee van zijn uitvinding in 1990 als een 'Wereldwijd Web' slechts ten dele juist: inhoudelijk is er immers geen spin te bekennen. Franz Kafka maakte deze zinloze situatie al tijdens de Eerste Wereldoorlog in een kleine parabel duidelijk:

Ze werden voor de keuze gesteld koningen of koeriers van de koningen te worden. Net als kinderen wilden ze allemaal koerier worden. Daarom zijn er alleen nog maar koeriers, ze razen de wereld rond en roepen, omdat er geen koningen zijn, elkaar zelfde zinloos geworden berichten toe. Graag zouden zij een eind maken aan hun ellendig leven, maar ze durven niet vanwege hun ambtseed. (Sloterdijk, 1998: 91)

Sloterdijk merkt terecht op dat nergens 'het verlies van het informatische midden' zo pregnant is geformuleerd als in deze gelijkenis. Hij voegde er de voorspelling aan toe dat in de politieke 'rampeninformatica' van de toekomst de centrale plaats zou worden ingenomen door de 'discipline van het paniekmanagement'.

We zijn nu een kwart eeuw verder, en die toekomst is gearriveerd. Door de Brexit, de zege van de doldrieste twitteraar Donald Trump in 2016 en door de geruchten over de verspreiding van laster en nepnieuws door boze burgers en wraakzuchtige buitenlanders is de zorg toegenomen hoe we in deze tijden van communicatiechaos de democratische rechtsstaat overeind kunnen houden.

De gang van de geschiedenis sinds de Amerikaanse en Franse Revolutie is wel genoemd 'een zichzelf versterkende en bekrachtigende reclamecampagne' voor telkens nieuwe levensvormen. Het doel? De 'moderne' wereld moest in de ban raken van haar eigen succes, al was het maar om gemotiveerd te blijven om met dat project van 'modernisering' verder te gaan.

Aan dat geloof in het *perpetuum mobile* van vooruitgang en succes werd een extra stimulans gegeven door de val van de Muur in 1989, en de verklaarde definitieve zege van het democratische kapitalisme. Dat zou zich nu onherroepelijk verspreiden over de hele aardbol. De nieuwe toverformule werd het woord *globalisering*, en eigenlijk bedoelden de gebruikers ervan 'globalisering van het geluk'. Er volgde een kwart eeuw van bewieroking van dit doel van wereldwijde communicatie en handel, die tezamen een politiek paradijs zou opleveren, met als dagelijkse uitingsvorm een permanent mondiaal multicultureel dansfestijn.

De paniek die Sloterdijk in 1993 voorspelde, is een kwart eeuw later alom voelbaar in het Westen. Waar zal dit alles – Brexit, Trump en het rechtspopulisme indachtig – eindigen? De heftigheid van de ondergangsstemming, die viraal door zowel de virtuele als echte werkelijkheid giert en zeker door alle machinekamers van de politieke macht, is goeddeels te verklaren met dat andere politiek-mentale virus dat sinds de jaren tachtig werd verbreid door de geestelijke vader en moeder ervan – Ronald Reagan en

Margaret Thatcher – en de afkorting kreeg van TINA: *There Is No Alternative*. Succes verving ouderwets geachte begrippen als ‘waarheid’, ‘solidariteit’ en ‘moraal’. Deregulering, individualisering en zelfpromotie werden doel én methode.

Het spook van de ontgoocheling dat sinds 2016 door het Westen waart, heeft in elk geval een van de klassieke oneliners van Karl Marx weer uit de mottenballen gehaald: ‘Al het vaststaande verdampt.’ Immers, we lijken weer van voren aan te moeten beginnen met het beantwoorden van fundamentele vragen. Wat is waarheid? Wat is een feit eigenlijk? En wat *Fake News*? Hoe organiseren we een functionerende democratische rechtsstaat als iederéén mee wil praten via zijn digitale roepoeter, en als er zo veel ‘boze burgers’ zijn die zich achtergesteld en vernederd voelen door ‘de elites’ en het liefst het hele bestaande politieke stelsel verruilen voor een simpeler systeem, eentje waarin geen plaats meer is voor ‘de elites’.

De huidige somberheid doet denken aan de pessimistische brochure die Johan Huizinga (1935) publiceerde: *In de schaduw van morgen. Een diagnose van het geestelijk lijden van onzen tijd*. Daarin hekelde hij ook de massamedia van zijn tijd – krant, radio en bioscoop – die een onafgebroken stroom van commerciële leuterpraat de wereld in stuurden: ‘Als asphalt- en benzinegeur boven de steden, hangt over de wereld een wolk van woordenkraam.’ (Huizinga, 1935: 412) Hoe waar, maar natuurkundige H. Groot schatte een jaar later nog scherper de omvang van het probleem in toen hij in *Synthese*, het tijdschrift voor kennisleer, methodologie en wetenschapsfilosofie, een artikel publiceerde onder de titel *De Crisis der Zekerheden*. De eerste alinea luidt:

Wie aandachtig om zich heen ziet, zal opmerken, dat een bijna grenzenloze verscheurdheid bestaat op nagenoeg alle gebied, om het even of hij de blik vestigt op zijn onmiddellijke omgeving, of hem doet ronddwalen over wijder perspectieven. Godsdienst, kunst, politiek, wijsbegeerte: het zijn slagvelen, waar overtuiging strijdt tegen overtuiging; waar de eene mening de andere poogt te verdringen; waar partijen,

richtingen, secten, geestelijke stromingen tot kortstondig aanzien geraken om het volgend oogenblik als overwonnen standpunt prijsgeven, vertrap en verguisd te worden.

Alle eenheid, alle fundamentele samenhang lijkt zoek. Of, niet eens 'zoek' – er wordt nauwelijks gezocht – maar tegenzinnig, ondenkbaar, onbestaanbaar.

Onze tijd is een tijd van crisis. Ja. Maar wie scherp ontleedt, ziet deze crisis niet in de eerste plaats en niet in de voornaamste plaats als een economische crisis – hoe diep-ingrijpend en ontwrichtend de gevolgen daarvan ook zonder tegenspraak op haast alle gebied zijn.

Wat wij beleven is: de *crisis der zekerheden*. (Groot, 1936: 93)

Zonder in historische parallelie te willen vervallen, is het een feit dat de Duitsers al drie jaar ervoor die crisis hadden 'opgelost' door de democratische Weimar Republiek te verruilen voor een 'Führerstaat'. De invloed van de massamedia in het nazisme is uit en te na onderzocht, en bewezen. Na 1945 werd het cultuurpessimisme onder Europese en Amerikaanse intellectuelen over 'de massamedia' daarom nog groter dan daarvoor al het geval was geweest. Tot de komst van internet een einde maakte aan alle gesomber over de verplating van de cultuur (in Nederland 'vertrossing' genoemd) als gevolg van vooral radio en televisie: 'We amuseren ons kapot', aldus Neil Postman in 1985 (Postman, 1985).

Met de komst van internet verdween alle pessimisme. Het plotselinge optimisme werd de communicatieve variant op het TINA-syndroom, ja, het geloof in de wereld-met-internet werd een pseudoreligieuze beweging. Met veel visie, met een nieuwe taal, en een overdosis aan vertrouwen in de toekomst waarin voor de oude systemen geen plaats meer zou zijn. Er zou een nieuwe democratie komen, vol gelijkheid, transparantie en rechtvaardigheid.

Dit internetoptimisme kreeg ook zijn eigen stichtingsakte, *The Declaration of the Independence of Cyberspace*, opgesteld door John Perry Barlow in 1996. De kerngedachte was het 'internet exceptionalism': internet is totaal anders dan de echte wereld,

en in 'cyberspace' tellen de wereldse regels en wetten niet. Voor internetactivisten, piraten, hackers en progressieve politicologen werd dit manifest de bijbel van hun gedroomde democratische toekomst. *Internet exceptionalism* werd de perfecte combinatie van een elitaire boodschap – 'Alleen wij begrijpen dit nieuwe medium' – en de populistische mantra – 'niet langer betalen voor entertainment!' De enige overgebleven vijand in deze Nieuwe Wereld heette copyright. Later voegde Facebook er het nieuwe geloofsartikel voor de 21ste eeuw aan toe: *'Sharing is caring'*. Transparantie werd het eerste en laatste gebod.

De hackers en piraten werden aanvankelijk wel met argwaan bekeken, maar de nieuwe beweging kreeg snel belangrijke vrienden: telecombedrijven, omroepen, politici. En ook journalisten werden verliefd op de gedachte vanuit hun stoel over elk onderwerp vrijelijk informatie te kunnen inwinnen.

De heilsboodschap werd kortom *TINA-2*: de tijd is aangebroken van onbegrensde groei, van grenzeloze communicatie, kansen, eenheid en harmonie voor iedere wereldburger. De belangrijkste kreet was: 'Je kunt de moderne technologie niet tegenhouden, je moet er niet eens over piekeren om het te proberen.' Het kabinet-Paars II riep in 1998: 'Iedereen zo snel mogelijk de digitale snelweg op, om de boot naar de 21ste eeuw niet te missen!' Het argument om elementen van die *'old school'*-verzorgingsstaat af te schaffen, luidde voortaan: 'Dat is niet meer van deze tijd.'

De euforie over de nieuwste communicatie-revolutie duurde tot juni 2016. De Britse kiezer koos per referendum voor het verlaten van de Europese Unie. De winnende slogan van deze 'Brexit' luidde: *'Taking back control'*. In november werd Donald Trump – die twitter tot zijn medium had gemaakt – president van de VS, onder de slogan *'Make America great again'*. In één klap was het daarmee ook afgelopen met de euforie over de Nieuwe Wereld, waarin de sociale bewegingen en de progressieve burgeractivisten bezig waren geweest een nieuwe *'digitale deliberatieve democratie'* te vestigen, met respect en geluk voor iedereen.

Ineens werd duidelijk dat internet niet alleen het medium van de progressieve, urbane hipsters was, maar dat dit

communicatiemedium ook gebruikt werd voor kinderporno en de verkoop van drugs en wapens. En dat de overheden en alle mogelijke politieke en commerciële belanghebbenden zich intussen met grote kracht op dit nieuwste medium hadden gestort om hun eigen belangen te behartigen.

Zo kwam er een einde van het geloof in *'internet exceptionalism'*: internet bleek toch ook weer niet zó wezenlijk anders dan de 'oude wereld'. Net als in de tijd van de olie- en staalbaronnen eind 19ste eeuw bleek in een mum van tijd een handvol bedrijven zo goed als eigenaar geworden van het 'vrije' platform internet. Internet bleek ook geen betere democratie te hebben gebracht, maar popster-politici zonder enige politieke ervaring, en verkiezingen die niet vrij waren van buitenlandse beïnvloeding. En democratieën bleken, net als dictaturen, ineens vol nepnieuws, laster en propaganda. Sterker, vooral na die euforische decennia nam de polarisatie scherp toe, en de diverse vormen van populisme eveneens.

Alleen die lange periode van denken in geloofstermen als *There Is No Alternative* kan verklaren dat inzake de democratische rechtsstaat, de grondrechten en de burgerlijke vrijheden, en de rol van de media hierbij plotseling opnieuw sprake was van een 'crisis der zekerheden'.

En zo rijzen opnieuw fundamentele vragen. We kunnen hier er slechts enkele aanstippen.

1. Is de niet-ingeloste belofte van communicatieve emancipatie internet niet deel van de verklaring van de teleurstelling en woede van de 'verliezers van de globalisering'?
2. Leidt het geloof in de technologie bij sociale bewegingen niet tot overschatting van de kracht van 'nieuwe media'?
3. Moet de overheid dit tot het Wilde Westen verworden 'wereldwijde web' heroveren met nationale of Europese wetgeving? Zonder het kind van de vrijheid met het badwater van de ongecontroleerde communicatie weg te gooien. Immers, internet is in autoritaire regimes met veel overheidsceusur een 'medium van bevrijding' voor burgers die hun rechten opeisen.

4. Hoeveel laster en nepnieuws kan een democratie aan? Nog belangrijker, hoeveel waarheid, communicatie en transparantie kunnen mens en democratie verdagen?

6.1. De laatste emancipatie

Waarom de homo sapiens überhaupt is begonnen om tastbare producten te gebruiken, zoals een bijl, of zich mediaal begon te uiten, zoals in rotstekeningen, dat is nog altijd onduidelijk. Zeker is wel dat zodra de nomadische mens langere tijd op één plek bleef de leiders van de clan het medium schrift uitvonden om te turven wie wat bezat, en hoeveel belasting die dan moest afdragen in ruil voor bescherming. De Tien Geboden en andere religieuze voorschriften functioneerden in wezen niet veel anders: gehoorzaamheid en samenhang met veiligheid als beloning. Sindsdien waren de technische media vooral voordelig voor de machthebbers, hoe bang ze ook bleven voor de brute kracht van de fysieke massa.

De verticale machtsstructuren – van god via monarch naar onderdaan – werden doorgaans ondersteund door de verticale mediastructuren. De staat was de censor, in tijden van de dorpsomroeper, maar ook in de tijd na de uitvinding van de drukpers. Daarvan wordt gezegd dat die gunstig was voor de democratisering en de individuele burgerrechten. Luther, Erasmus en de Florentijnse waardepapieren gelden dan als bewijs. Maar de uitvinding van de drukpers werd vanaf 1450 wel gevolgd door eeuwen van heksenprocessen en godsdienstoorlogen. Totdat rond 1750 de verlichting doorbrak, en daarmee het idee dat een vrije discussie onder burgers over de inrichting van de staat ook de beste staat opleverde. Het pamflet van John Stuart Mill uit 1859, *On Liberty*, zou hier het fundament van worden. Boek, krant en pamflet waren hierbij de aangewezen media, ter aanvulling op de besprekingen in de salon of in de publieke vergadering.

Die discussie leidde, dankzij veel strijd op straat en veel massamedia, tijdens en vlak na de Eerste Wereldoorlog tot het algemeen kiesrecht. Deze politieke emancipatie kwam van

onderop, maar werd van bovenaf geleid, en in Nederland was het resultaat een verticale zuilenmaatschappij, waarin de leiders de meeste massamedia in handen hadden.

De sociale emancipatie van 'de gewone man' werd door het progressieve kabinet-Den Uyl als bereikt verklaard: de arbeider was voortaan werknemer en consument. Het 'beschavingsoffensief' om elke burger vertrouwd te maken met het Concertgebouw werd echter verstoord door de zelfverklaarde culturele emancipatie na de komst van de commerciële radio- en tv-zenders rond 1990. *Ik hou van Holland* werd populairder dan *Buitenhof*.

In het traditioneel verticaal denkende Europa waren de meeste autoriteiten bang voor de democratiserende krachten van de massamedia, en deden er alles aan om die onder staatsbeheer te krijgen en te houden. Het waren dan ook progressieve burgers die in de massamedia middelen zagen tot emancipatie van achtergestelde groepen, en tot verdere democratisering van de natie.

De ether stond slechts een beperkt aantal golflengtes toe om radio- en tv-signalen te vervoeren. De komst van 'de kabel' rond 1970 hief deze schaarste goeddeels op. Dit betekende dat een 'deliberatieve democratie' mogelijk werd. Alle vergaderingen van parlement en gemeenteraad konden nu vanuit de huiskamer worden bijgewoond. Het werd een deceptie. De animo van de burgers bleek gering, ook omdat deze politieke communicatie eenrichtingsverkeer bleef. Philips had al in 1946 de videfoon bedrijfsklaar, maar de burger verkoos na 1970 de videorecorder, wat ongetwijfeld het erotische en avontuurlijke bewustzijn vergrootte maar ook de politieke passiviteit.

De komst van internet 2.0 rond 2005 is daarom 'de laatste emancipatie'. Waarbij het belangrijk is op te merken dat hieraan de fysieke 'opstand der burgers' in 2002 vooraf was gegaan. De burgers 'stemden met de voeten', dat wil zeggen verlieten de elitepartijen in ruil voor een up-start-partij die drie maanden oud was, met een charismatische 'Verlosser' als leider die negen dagen voor de verkiezingen werd vermoord.

Van de technische communicatiemiddelen als telefoon, tv-kabel, videoconferentie en daarna internet verwachtten vooral

Amerikaanse politicologen als Benjamin Barber en politici als Ross Perot en Al Gore alle heil voor de directe democratie. Barber beklemtoonde in *Strong Democracy* (1984) de noodzaak van media voor de democratie, voor de 'Neighborhood Assemblies', de 'Television Town Meetings', de 'Civic Education', het 'Referendum Process', 'Electronic Balloting', en wat niet al. Zijn manifest voor 'Sterke Democratie en Revitalisering van het Burgerschap' telde twaalf punten, en de meeste steunden op elektronische communicatie als middel. (Barber, 2004: 307)

Twintig jaar later moest hij bekennen: 'The dominant form of Web life today is neither civic nor democratic but commercial'. (Barber, 2004: XV). Eigenlijk, concludeerde hij, had Tocqueville gelijk: 'In America, liberty is local!' Daarom daalde hij af naar het lokale niveau en schreef daarover zijn studie 'When Mayors ruled the world.'

De voorspelling van futuroloog Alvin Toffler, in zijn bestseller *Future Shock* uit 1970, dat de computer een 'informatiesamenleving' zou creëren, werd gaarne omhelsd, maar niet zijn waarschuwing dat de mensen zouden bezwijken onder een 'information overload'. Hetzelfde gold voor Manuel Castells, die in 1996 de term 'netwerksamenleving' lanceerde. Om de vraag die hij vijf jaar later in *The Internet Galaxy* later stelde – blijft internet vrij of wordt het eigendom van iemand? – bekommerde zich toen niemand, druk bezig met het kopen van aandelen in het Nederlandse internetbedrijf *Wordlonline*, wat resulteerde in de eerste 'tulpengekte' van deze eeuw rond dit nieuwste medium.

Niettemin bleef na deze bubbel het optimisme groeien, zeker toen Barack Obama in 2008 dankzij een 'Yes, we can'-campagne president werd. De oud-veiligheidsadviseur Zbigniew Brzezinski noemde de mediarevolutie en Obama's zege in een lezing 'The global political awakening'. De kernpassage:

'Voor het eerst in de geschiedenis is bijna de hele mensheid politiek geactiveerd, politiek bewust en politiek interactief. Mondiaal activisme genereert een ervaring in de zoektocht naar cultureel respect en economische kansen in een wereld die littekens draagt van herinneringen aan koloniale en imperiale overheersing'.

Hij zag slechts één minpuntje: 'Het Amerikaanse publiek is jammerlijk onder-opgevoed over de wijdere wereld.' (NYT, 16 december 2008) Acht jaar later noemde Tom Nicols, de auteur van de bestseller *The Death of Expertise*, in *NRC Handelsblad* de verkiezing van twitteraar Donald Trump een uiting van de kenniscrisis in Amerika. 'We zijn geobsedeerd geraakt door het aanbidden van onze eigen onwetendheid [...] Kennis is niet belangrijk meer, de emotie achter het verhaal juist wel. De tijd van het kampvuur is terug.' (*NRC Handelsblad*, 12 juni 2017)

Sinds de zege van twitteraar Trump is de euforie over de onmisbare rol van de in de deliberatieve democratie veranderd in een unisono-visie onder intellectuelen dat internet en de mobiele communicatie de bron zijn van alle populistische onheil die over de wereld is gekomen.

Op hun beurt voelen veel burgers zich bedrogen door de beloften van internet en de 'Nieuwe Wereld'. Ten opzichte van Apple voelen ze zich een bedrogen minnaar, nu ze ontdekt hebben dat niet zij het product gebruiken, maar dat zij zelf het product zijn dat aan anderen wordt verkocht. En tot slot voelt de 'gewone man' zich bedrogen, omdat hij dacht dat zijn mening voortaan ook daadwerkelijk gehoord zou worden. Om te ontdekken dat zijn blog door één persoon wordt gelezen, de blogger zelf.

Alle voorgaande emancipaties hebben de sociale mobiliteit – de belangrijkste factor in het geluk van de doorsnee-burger – bevorderd. Het neoliberale turbokapitalisme daarentegen heeft de verzorgingsstaat veranderd in een prestatie maatschappij, waarin het individu zelf verantwoordelijk is voor het succes in het leven. Dit systeem leverde vooralsnog echter meer verliezers op dan winnaars. Zo heeft de communicatie-emancipatie voor een explosie van woede gezorgd, en omdat iedere burger nu zijn eigen digitale roepstoeter heeft, is het resultaat een verbale burgeroorlog.

Voor de opvattingen over 'de democratie' heeft deze ontgoocheling bij de bestuurlijke elites, mede in reactie op de 'boze burgers', geleid tot een herwaardering van de bestaande representatieve democratie, en een verdere afwaardering van de directe democratie – referendum, benoemde burgemeester, lekenrechtspraak

– waar nu het ‘boze volk’ juist groot voorstander van is geworden. Om die ‘laatste emancipatie’ toch nog te verwerkelijken.

6.2 ‘Clictivism’: de digitalisering van het activisme

Vanaf de erosie van de absolute heerschappij in Europa, midden 18ste eeuw, ten gunste van meer macht voor de burgerij, heeft de democratisering meer ruimte geboden voor sociale bewegingen die binnen de democratischer wordende samenlevingen specifieke doelen nastreefden. Ruimer kiesrecht, afschaffing van de slavernij, afschaffing van het militarisme, afschaffing van de kinderarbeid, verbod op alcohol, prostitutie en vivisectie van eind 18ste tot begin 20ste eeuw. En vorige eeuw kwamen hier de actiegroepen bij ten gunste van de vrouwenemancipatie, het milieu en wederom het dier. Vanaf de laatste millenniumwende aangevuld door de strijd tegen de commercialisering van de wereld – antiglobalisme – en voor een uitdijend scala van mensenrechten.

Bijna alle sociale bewegingen sinds 1750 hebben als strijdmiddelen een combinatie gehanteerd van technische media en fysieke actie in woord of daad. Ook recentere sociale bewegingen als Greenpeace probeerden hun doel te bereiken door beïnvloeding van de moderne massamedia met schokkende foto’s of bewegende beelden, en door spectaculaire fysieke acties als blokkades, zeeslagen en bezettingen. De *Battle of Seattle* in 1999 van de regenboog van antiglobalisten markeerde een draaipunt naar de digitale internetwereld van internet: succesvol, omdat de overheden nog niet goed wisten wat het woord website betekende.

Overeenkomstig het groeiende geloof in ‘*internet exceptionalism*’ en het opmerkelijk grote succes van de verkiezingscampagne van Barack Obama ontstond bij activisten die streden voor een rechtvaardiger wereld, het geloof dat het gebruik van ‘hun’ medium internet hiertoe het geëigende en ook afdoende middel zou zijn. De opstanden en revoluties die vanaf 2009 in Oost-Europa, het Midden-Oosten en Noord-Afrika uitbraken kregen dan ook de namen van vormen van ‘nieuwe media’: de ‘Twitterrevolutie’;

de 'Facebook-revolutie'. Deze nieuwe media zouden de democratisering in landen als Oekraïne, Iran, Tunesië en Egypte op gang helpen en tot een goed einde brengen. We weten intussen dat de 'Groene Revolutie' in Iran, en 'de Arabische Lente' zijn mislukt of ontaard in militaire staatsgrepen of burgeroorlog.

Ook spontane acties voor 'het goede', zoals de opsporing van de Afrikaanse krijgsman Kony in 2012, de eerste *hashtag*-actie, of voor bestrijding van de ziekte ALS – de *'bucket challenge'* – leverden wel beelden op die 'viraal' gingen, maar leverde niet de arrestatie van die Kony op. En Unicef lanceerde in 2013 een campagne tegen al die Facebook-acties: *'Like Us... and we will feed ZERO children', 'Likes don't save lives. Money does.'*

De grote effecten van de 'sociale media' bleken op een ander terrein dan de politiek en de democratie te liggen, namelijk die van de rechten van minderheden en de vrouw in eigen land. Niet het politieke of kapitalistische systeem werden nog veranderbaar geacht, maar wel de onderlinge menselijke verhoudingen binnen de eigen gemeenschap. Zo werden antiracisme (*Black Lives Matter*) en seksuele autonomie in eigen land (*#metoo*) de grote nieuwe strijddoelen met *Naming and Shaming* als een belangrijk strijdmethode.

6.3 Communicatie en transparantie als misverstand

Democratie wordt een vreedzame manier genoemd om conflicten te beslechten. Filosoof Jürgen Habermas heeft in zijn dissertatie in 1962 de opvatting van John Stuart Mill (1859) tot gemeengoed gemaakt: een democratie floreert bij gratie van rationeel met elkaar discussiërende weldenkende burgers. In levende lijve of via 'rustige' media als tijdschrift en krant. Omdat de Verenigde Staten vanaf de Onafhankelijkheidsverklaring de vrijheid van meningsuiting en de communicatiemiddelen als fundament zagen van een levende 'republikeinse democratie' is in de loop der tijden aan de media een enorme rol toegedicht bij het voorkomen, reguleren of beëindigen van conflicten.

Dit geloof is goeddeels misplaatst. Het *'track record'* van de westerse massamedia bij het voorkomen van conflicten is pover. Sterker, meer informatie kan ook tot meer polarisatie leiden, en zelfs tot haat of geweld – bijvoorbeeld over de groeiende inkomensongelijkheid, of de besnijdenis in moslimlanden.

De vraag is dus of de sociale harmonie in een samenleving soms niet meer te danken is aan de onwetendheid die mensen over elkaar hebben, en aan de rituelen en conventies die het mogelijk maken dat burgers met elkaar vreedzaam omgaan zónder precies te weten wie de ander echt is. (Hamelink, 2008: 227ev)

De nieuwe communicatiebaronnen als Google, Apple en vooral Facebook hebben daarentegen het geloof versterkt dat 'kennis macht' is, en dat je dus niet genoeg informatie kunt opdoen. En dat het uitwisselen van zoveel mogelijk informatie over jezelf en over anderen de samenleving transparanter en vreedzamer maakt. De klokkenluidersite Wikileaks hangt ook deze overtuiging aan.

Niemand zal de waarde van internet voor het verbreiden van kennis bestrijden. Wikipedia is een revolutionaire en geslaagde vorm van *'wisdom of crowds'*, te vergelijken met de *Encyclopédie* van verlichtingsapostel Denis Diderot rond 1750. Het vergaren en verspreiden van kennis is dus iets waar alleen theologen van de oude stempel tegen kunnen zijn: 'Meer kennis is meer smart'. Het probleem met internet is dat Wikipedia en YouTube zo'n beetje de enige voorbeelden zijn van de internet-kennisrevolutie. Op de meeste andere plaatsen in het digitale universum is twijfel aan de waarde en authenticiteit van de geboden informatie het eerste dat bij de gebruiker opkomt.

Dezelfde twijfel geldt het politieke modebegrip transparantie. Filosoof Byung-Chul Han noemt de transparante samenleving zonder aarzelen 'een hel van het gelijke' en een 'totalitaire samenleving', die 'het bestaande systeem effectief heel stabiliseert' (Han, 2012: 10; 20). Maar hij laat de relatie tussen waarheid en transparantie onbesproken.

Men kan zeggen dat, omdat het volk in een democratie de eigenlijke soeverein is, de politici als dienaren altijd de waarheid

moeten spreken tegenover de opdrachtgever, het volk. Maar politiek is soms een schaakspel waarbij de spelers vele zetten vooruit denken zonder de eigen strategie op tafel te leggen. Transparantie is vooral van belang als controlemiddel, en als middel om vriendjespolitiek en corruptie te voorkomen. Transparantie moet er zijn over de procedures volgens welke politici, en alle burgers, verantwoording moeten afleggen.

Maar totale transparantie maakt elke discretie, elke diplomatie onmogelijk en bemoeilijkt compromissen. Tijdelijke of opgeschorte niet-transparantie is in de politiek dus vruchtbaarder. Dat de gebruikers van de 'sociale media' hun eigen privacy publiek maken, kan politiek gesproken zelfs gelden als een minachting voor de *'res publica'*. Dat adagium zegt immers: thuis is men mens, buiten is men burger, en – radicaal gezegd – *'never the twain shall meet'*.

6.4. Van technische media naar echt sociale media

De door velen waargenomen crisis in de democratische rechtsstaat is deels het gevolg van het idee dat 'de media' belangrijker zijn dan de mens zelf, en een gedeelde moraal. Het vooruitgangsgeloof heeft ten onrechte geleid tot de gedachte dat meer communicatie altijd tot meer democratie en harmonieuzere samenlevingen leidt. Emancipatiebewegingen hebben altijd de beschikbare media van hun tijd ingezet, soms met succes, soms tevergeefs.

Misschien ligt het kernprobleem niet in de media maar in het politieke fenomeen van de emancipatie. Dat betekende oorspronkelijk juridische vrijmaking. Deze had altijd een formele inhoud: men werd een vrij burger. Sinds emancipatie een sociale en vooral psychische betekenis heeft gekregen – erkenning, aandacht, respect – betekent emancipatie niet langer dat mensen gelijk zijn voor de wet, en gelijk zijn aan elkaar – als burger – maar dat zij zelf op basis van hun eigen hyperindividuele normen kunnen bepalen of zij hun emancipatie voltooid achten. Aangezien dit een emotionele kwestie is geworden, kan er door derden geen grens aan worden gesteld, en dan is een overkoepelende eenheid nauwelijks nog mogelijk.

Hoe is dan nog een redelijk compromis mogelijk tussen mensen? Niet door nog meer gebruik te maken van technische media, maar veeleer door terug te keren naar de fysieke vormen van ontmoeting, van conversatie en overleg, om dan tot meer begrip of acceptatie van de verschillen – *the agreement to disagree* – en zo toch tot besluiten mogelijk te maken.

De Griekse stadstaat Athene is en blijft van deze vorm van ‘weerbare democratie’ nog altijd het mooiste voorbeeld. Daar deed elke mannelijke burger mee aan bestuur en rechtspraak, en daar had men geen technische media nodig. Wel de media waarover de mens van nature beschikt, zoals het oor, de stem en de overige zintuigen. En een voldoende dosis gezond verstand en gedeelde moraal natuurlijk.

Literatuur

- Barber, B. (1984), *Strong Democracy. Participatory Politics for a New Age*. Oakland: University of California. (2004, 20th Anniversary ed.)
- Beunders, H. (2016). ‘Conflict en media’, in G.E. Frerks, B.A. de Graaf, E.R. Muller (Red.) *Conflict. Over conflict en conflictbeheersing*. Deventer: Wolters Kluwer, 131-176.
- Brzezinski, Z. (2008), ‘The Global Political Awakening’. *The New York Times*, December 16th, 2008.
- Castells, Manuel (1996), *The Rise of the Network Society*. Cambridge/Oxford: Blackwell.
- Coleman, S. & Blumler, J.G. (2009). *The Internet and Democratic Citizenship. Theory, Practice and Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Groot, H. (1936), ‘Crisis der Zekerheden’, *Synthese* 1(12): 391-400.
- Hamelink, C. (2008). ‘Media between warmongers and peacemakers’, *Media, War & Conflict* 1(1): 77-83.
- Han, B.-C. (2012). *De transparante samenleving*. Amsterdam: Uitgeverij Van Genneep.
- Hill, S. (2013). *Digital Revolutions. Activism in the Internet Age*. Oxford: New Internationalist Publications.
- Holsteyn, J. van & Mudde C. (Red.) (2003), *Democratie in verval?* Amsterdam: Boom.
- Huizinga, J. (1935), *Verzameld Werken VII*. Haarlem: Tjeenk Willink.
- Laclau, E. (2002 [1996]), *Emanzipation und Differenz*. Wien: Turia + Kant.
- Mair, P. (2013). *Ruling the Void. The Hollowing of Western Democracy*. London/ New York: Verso.
- Machiavelli, N. (1975 [1513]). *The Prince*. London: Penguin.

- Pariser, E. (2012). *The Filter Bubble. What the Internet is hiding from You*. London: Penguin Books.
- Postman, N. (1985). *Amusing Ourselves to Death Public Discourse in the Age of Show Business*. New York/London: Penguin Books.
- Sloterdijk, P. (1998). *Mediatijd*. Amsterdam: Boom.
- Stuart Mill, John (1859), *On Liberty*. London: J.W. Parker and Son
- Sunstein, C.R. (2017). *#Republic. Divided Democracy in the Age of Social Media*. Princeton/Oxford: Princeton University Press.
- Tilly, Ch. & Wood L.J. (2013), *Social Movements 1768-2012*. Boulder/London: Paradigm Publishers.
- Toffler, Alvin (1970), *Future Shock*. New York: Bantam Books
- Tufekci, Z. (2017). *Twitter and Teargas The Power and Fragility of Networked Protest*. Yale: Yale University Press.